

De wens om in een gebied nieuwe natuur te ontwikkelen blijkt vaak niet te verenigen met de wens om de aanwezige cultuurhistorische waarden te behouden. Deze tegenstelling is aan de orde sinds natuurontwikkeling aan haar opmars is begonnen. Tijdens het vijfde Keuningcongres in Meppel (oktober 1993) debatteerden wetenschappers en vertegenwoordigers van betrokken organisaties aan de hand van het Drentse landschap over hun opvattingen.

Nieuwe natuur in oude landschappen

Verslag Keuning-congres Meppel

Anja Guinée

• Noorderbreedte
6

In het 'Structuurschema Groene Ruimte' is Noord-Drenthe aangewezen als waardevol cultuurlandschap. Hieronder verstaat de overheid 'een gebied met verschillende functies en uitzonderlijke natuur-, landschaps- en recreatiewaarden die sterk samenhangen met het landbouwkundig of bosbouwkundig gebruik'. In het verleden is reeds landschapsbeleid voor dergelijke gebieden geformuleerd. Maar de plannen voor de 'grote landschappelijke eenheden' en de 'nationale landschappen' riepen bij de bevolking van deze gebieden grote weerstand op. De plannen werden ervaren als van bovenaf opgelegd beleid dat de landbouwkundige situatie bevroer en de boeren degradeerde tot parkwachters.

Daarom is een nieuwe start gemaakt met de introductie van de beleidscategorie waardevol cultuurlandschap (WCL). Het Rijk probeert geen oude wijn in nieuwe zakken te doen, maar tapt uit een geheel ander vaatje. In het WCL-beleid wordt de landbouw namelijk naar voren geschoven als economische drager voor ontwikkeling en wordt bovendien gesteld dat die ontwikkeling van onderaf gestalte moet krijgen.

Integraal beleid

Het WCL-beleid is zo nieuw dat het nog niet gerijpt is. Dat bleek tijdens het vijfde Keuningcongres in Meppel, waar onder auspiciën van de stichting Het Drentse Landschap werd gesproken over het beheer van gebieden die zowel een rijke natuur als een rijke cultuurhistorie bezitten.

De vraag of het in beginsel mogelijk is een economisch gezonde landbouw te ontwikkelen die ecologisch verantwoord is en de cultuurhistorische waarden van het landschap respecteert, is nog niet is beantwoord. Dat erkende ook Zwaving, directeur van de Dienst Landbouw, Natuur en Openlucht-recreatie in Drenthe.

Het WCL-beleid beoogt een door de landbouw zelf gedragen heroriëntatie en een gebiedsgerichte aanpak. Alle nieuwe initiatieven en de reeds bestaande plannen, zoals de natuurbeleidsplannen, het provinciaal water- en milieubeleid, en de landinrichtingsprojecten, moeten worden gebundeld tot een geïntegreerd beleid en het is de bedoeling dat de provinciale besturen dat proces gaan coördineren. Het resultaat moet bestaan uit een visie op de gewenste ontwikkeling van een WCL-gebied en een activiteitenplan.

Nivellering

Tijdens het congres verklaarde prof. Van der Ploeg, hoogleraar Rurale Sociologie aan de Landbouwwuniversiteit Wageningen, dat hij de centrale rol die het WCL-beleid aan de landbouw toekent van harte onderschrijft. 'Het landschap en de natuur in Nederland zijn het produkt van doelbewust handelen van agrarische gemeenschappen', stelde hij. 'En ook in het huidige economische bestel is de landbouw niet de oorzaak van landschappelijke nivellering.'

Integendeel, aldus Van der Ploeg. Zoals in het verleden regionale cultuurlandschappen ontstonden door de wisselwerking tussen natuurlijke omstandigheden en agrarische bedrijfsstijlen, zo ontstaan ook nu landschappelijke verschillen door een verscheidenheid

Stroomdal van de Drentse Aa ►

aan bedrijfsstijlen. Boeren in verschillende gebieden stemmen hun bedrijf af op de markt en de mogelijkheden van het landschap.

Deskundigenkaste

In een agrarische regio waar het leeuwedeel van de boeren heeft gekozen voor een arbeidsextensieve bedrijfsvoering (de 'trekkerboeren') wordt de groene ruimte anders ontwikkeld dan in een gebied waar de meeste boeren hebben gekozen voor een op expansie gerichte strategie (de 'optimale boeren'). Van der Ploeg vindt dat de landbouw meer ruimte moet krijgen. Door functies opnieuw te mengen kan worden voorkomen dat inkomens sterk dalen of bedrijven het loodje leggen en worden boeren weer ontwikkelaars van landschap en natuur. Dan kunnen ze praktische oplossingen bedenken voor de problemen die zich bij de zorg voor het landschap, de natuur en het milieu voordoen. Een voorwaarde voor zo'n hernieuwde rol voor de landbouw is volgens Van der Ploeg, dat 'de gepolariseerde markt waarin een deskundigenkaste het exclusieve recht op natuurontwikkeling heeft' wordt opgebroken.

Beschaving

Het hoofd terreinbeheer van de stichting Het Drentse Landschap, Van der Bilt, beaamde dat het wenselijk is dat boeren betrokken zijn bij de ontwikkeling van landschap en natuur. Maar, zei hij, net zo min als natuurontwikkeling het exclusieve recht is van natuurbeschermingsorganisaties, is landschapontwikkeling dat van boeren. Van der Bilt bestreed niet dat landschap in Nederland een cultuurproduct is, maar hij verstaat in deze tijd onder 'cultuur' liever 'beschaving' dan 'landbouw'. De behoefte van de samenleving aan landschapontwikkeling waarbij de krachten van de natuur vrij spel hebben, ziet hij dan ook als een uiting van contemporaine Nederlandse cultuur. De cultuur moet niet stagneren, ook

niet in het buitengebied. 'Natuurontwikkeling: gewoon doen', vindt Van der Bilt.

Eigenbelang

Volgens historisch geograaf Renes zijn het echter vooral de natuurontwikkelaars die uit eigenbelang opkomen voor de natuur. Hij maakte hun intenties verdacht, onder meer door zich af te vragen waarom er naast Plan Ooievaar en het Plan Goudplevier nog geen 'Plan Snip' is gelanceerd. Renes zette vraagtekens bij de deskundigheid van natuurontwikkelaars inzake de geschiedkundige waarden van oude cultuurlandschappen. Bovendien trok hij hun zorg voor die waarden in twijfel. Waar de actuele natuurwaarden en cultuur-historische waarden groot zijn, behoort natuurontwikkeling plaats te vinden binnen landschappelijke kaders, meent de geograaf. Om die reden moet ze ook kleinschalig zijn.

Volgens Renes worden grootschalige ontwikkelingsplannen die sterk in het bestaande landschap ingrijpen juist te veel op waardevolle gebieden geprojecteerd. Volgens Plan Ooievaar bijvoorbeeld moesten juist de delen van de uiterwaarden worden ontgraven die het belangrijkste zijn als bodemarchief.

Het los van andere functies ontwikkelen van natuur brengt bovendien gevaar mee voor cultuur-historische waarden buiten het betreffende plangebied. De landbouw zou, ter compensatie van de aan productie onttrokken gronden, in andere gebieden de vrije hand kunnen krijgen, waardoor ook daar de natuurwaarden en cultuur-historische waarden met vernietiging worden bedreigd. Renes vertrouwt het beheer van waardevolle cultuurlandschappen niet toe aan natuurontwikkelaars, maar deelt kennelijk evenmin de opvatting van Van der Ploeg over het verantwoordelijkheidsbesef van boeren.

Verandering

Van der Bilt weerlegde de verwijten aan het adres van de natuurontwikkelaars. Hij wees dat organisaties voor natuurbehoud en

natuurontwikkeling ook met cultuur-historische waarden in oude landschappen heel zorgvuldig te werk gaan. Maar daarmee was de kous niet af. In theorie willen alle betrokkenen namelijk het landschap behouden, de cultuur-historische waarden behouden en ruimte creëren voor verandering.

Maar hoe doe je dat in de praktijk? Gesteld dat het landschap wordt ontwikkeld als visueel-ruimtelijk fenomeen, als verzameling hoogwaardige ecotopen en als productie- en recreatieruimte, hoe moet dan de functie van het landschap als geschiedenisboek tot haar recht komen? Hoe kun je aan een landschap dat bol staat van geschiedkundige waarden iets toevoegen zonder de zichtbare en de verborgen occupatiegeschiedenis uit te wissen of haar zodanig te veranderen dat zij niet meer te interpreteren valt? In de concrete plannen voor nieuwe beelden, nieuwe natuur en nieuwe landbouw lopen de meningen hierover ver uiteen.

Afplaggen

Kennis van landschappelijke samenhangen is in ieder geval nooit weg, zo bleek tijdens het congres. Naast de traditionele wetenschappen die het verleden onderzoeken kan de historische ecologie, een nieuwe tak van de historische geografie, inzicht verschaffen in de samenhang van natuurlijke en culturele processen in een landschap.

De historisch geograaf Elerie deed in Meppel verslag van zijn onderzoek naar het dorp Koekange. Door uitgebreid bronnen- en veldonderzoek heeft hij nauwkeurig kunnen reconstrueren hoe de boeren in een randveen-ontginning steeds hun agrarische bedrijfsvoering aanpasten aan veranderingen in het ecosysteem die ze zelf hadden veroorzaakt. Zo leidde bijvoorbeeld het regelmatig afplaggen van veen voor bemesting van akkers tot snellere vertering van het broekveen en verarming van de kwaliteit van het hooiland in het beekdal. Hierdoor werden de boeren gedwongen de samenstelling van hun veestapel te veranderen en elders hooilanden te huren.

▲ Is er voor boeren nog plaats in het landschap?

Volgens Elerie zijn de resultaten van onderzoek niet rechtstreeks te vertalen in beleid. Onderzoek kan alleen keuzes ondersteunen. Dat kan ondermeer het geval zijn bij het opnieuw introduceren van eerder verdwenen landschapselementen. Als voorbeeld noemde Elerie de aanplant van bos op een locatie waar volgens bronnen vroeger ook bos had gestaan. Bij aanvullend bodemonderzoek bleek daar nog bosgrond aanwezig te zijn. De erkenning van de nauwe relatie tussen ecologische en morfologische landschapsontwikkeling is echter op zichzelf al belangrijk. Want in tegenstelling tot het verleden zal in de toekomst bij de ontwikkeling van het landschap de speelruimte voor natuurlijke processen een onderwerp van de planvorming zijn.

Beweiding

De bodemkundige en historisch geograaf Spek, verbonden aan de vakgroep Agrarische Geschiedenis van de Landbouwuniversiteit Wageningen, schetste een mogelijke en op onderzoek gebente ontwikkeling van het landschap van het Drentse Plateau. Multidisciplinair onderzoek heeft geleid tot het inzicht dat de eerste, prehistorische, agrarische nederzettingen in deze streek vrijwel allemaal op de arme dekzandgronden waren

gevestigd. Het bodemarchief in dat gebied bevat veel informatie over vroegere bewoning.

Het lichte eiken-hazelaarbos dat van nature op deze bodem groeide, veranderde onder invloed van een tamelijk extensieve beweiding met paarden, runderen en varkens in een half-open landschap met grazige heide en

struwelencomplexen. Pas in de negentiende eeuw degradeerde deze vegetatie door het weiden van grote schaapskudden tot de bekende paarse heidevelden.

De vruchtbare gronden met ondiepe keileem waren begroeid met een rijk loofbos en werden veel later dan de dekzanden ontgonnen. Daarom zijn deze delen van het landschap in archeologisch opzicht minder waardevol, maar hebben zij juist grote mogelijkheden voor de ontwikkeling van een gevarieerd bosecosysteem.

Spek stelde daarom voor om de keileemgronden te bebossen en de dekzandgronden open te houden. De vegetatie wordt gedifferentieerd met verschillen in de beweiding, terwijl de archeologisch belangrijkste gebieden niet worden aangetast door boomwortels.

Richingenstrijd

De referentiebeelden die Spek presenteerde grijpen gedeeltelijk terug op de prehistorie en de Middeleeuwen. Volgens prof. Waterbolk, voormalig hoogleraar in de Prehistorie en Germaanse Archeologie aan de Rijksuniversiteit Groningen, ligt het hoogtepunt van de ontwikkeling van het Drentse landschap daarentegen aan het eind van de vorige eeuw. Toen kon men een maximale verscheidenheid aan landschapselementen

vinden met hun bijbehorende planten en dieren.

Het landschapsbeheer dat Waterbolk voorstaat heeft daarom het esdorpenlandschap uit de late 19e eeuw als referentiebeeld. Deze zienswijze vraagt om een kleinschalige differentiatie en een zonair beheer. Hoewel Speks plannen rekening houden met de ontstaansgeschiedenis van het landschap, komen ze vergeleken met de opvatting van Waterbolk, neer op uitwissing van het historisch cultuurlandschap.

Evenals Renes is Waterbolk zeer ongelukkig met de grootschalige natuurontwikkelingsplannen. Het hele gedoe van het geknutsel aan beken, het doorsteken van rivierdijken en het gegraaf in oude akkers brengt niet alleen bestaande waarden in gevaar, maar is ook gekunsteld, vindt hij. Veel natuurontwikkelaars weten volgens Waterbolk totaal geen maat te houden.

Betrekkelijk

Van der Bilt reageerde daar scherp op. Ingrijpen in het landschap om de ontwikkeling van natuur op gang te brengen is niet vreemd, aldus Van der Bilt. In de tijd gezien zijn alle landschappelijke waarden relatief. Wanneer boeren vroeger een waterlossing groeven of een perceel egaliseerden, waren zij niet minder 'reliëfvervalsend' en 'bodemarchief-vernietigend' bezig dan de natuurontwikkelaars die vandaag de dag een vermette bouwvoor afvoeren.

Bovendien vroeg Van der Bilt zich af waarop criteria voor de vorming en de conservering van landschap en natuur gebaseerd zouden moeten zijn. Want, constateerde hij: 'Als je de ijtijden aan een Milieu Effect Rapportage zou onderwerpen, zouden ze niet mogen plaatsvinden.'

Dit artikel verscheen eerder in De Blauwe Kamer, tijdschrift voor landschapsontwikkeling en stedenbouw